

Vodnik po fondih in zbirkah NŠAL dosegel svoj namen, tj. populariziral védenje o dragocenostih, ki jih hrani ta častitljiva ustanova. Uporabnik ima prvič v rokah celovit pregled nad fondi in zbirkami, za katerega lahko rečemo, da so ga pogrešale in pričakovale generacije raziskovalcev. Naj se pričakovanja izpolnijo tudi pri njihovih naslednjih korakih. Uporabnikovemu vpogledu v vodnik naj sledi dostop do inventarjev in popisov posameznih zbirk in fondov, ki edini lahko brez večjih težav privedejo k iskanim podatkom. V nasprotnem bo vodnik bolj ali manj sam sebi namen, od tod pa ni več daleč do pregovornega Sizifovega dela.

Pripis: Ker je ocena vodnika nastala neposredno po njegovem izidu, tj. več kot leto dni pred izidom pričujoče številke Arhivov, lahko danes z olajšanjem zapišemo, da je izražena bojazen glede nedostopnosti inventarjev in popisov kmalu postala odveč. Z zamenjavo v vodstvu arhiva in temeljito kadrovske prenovi ustanove je namreč v NŠAL prišlo do vrste korenitih sprememb: do racionalizacije postopka naročanja gradiva, normalizacije njegove uporabe in predvsem pohvalne humanizacije odnosa zaposlenih do uporabnikov.

Boris Golec

Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike (1212-1945), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2000, 202 strani

Publikacija obsega 202 strani in vsebuje: predgovor mag. Vladimíra Žumra, direktorja Arhiva Republike Slovenije, članek Nekaj o arhivih v Češki republiki mag. Pavla Rafaja, seznam kratic, popis arhivskega gradiva ter kazali oseb in krajev. V predgovoru Vladimir Žumer poroča o dosežanjem medarhivskem sodelovanju med Slovenijo in Češko; Pavel Rafaj pa nas v članku obvešča o organizaciji arhivske službe na Češkem, o uporabi arhivskega gradiva v čeških arhivih, o evidentiranju arhivskega gradiva "jugoslavika" in "slovenika" ter o objavah popisov tega gradiva v Sloveniji. Seznanja nas tudi o arhivski mreži; poleg osrednjega državnega arhiva v Pragi deluje 5 državnih oblastnih arhivov in dva deželna arhiva, v okviru letih pa še številni okrajni arhivi, mestni arhivi v Pragi, Brnu, Ostravi, Plznu in Ustju na Labi in arhivi podjetij, ki delujejo kot samostojne arhivske ustanove. Naslovi arhivov z najpomembnejšimi podatki so v popisu posebej navedeni.

V popisu arhivskega gradiva so navedeni arhivi, ki hranijo gradivo "slovenika", razvrščeni so v okviru območij državnih oblastnih arhivov, in sicer: Državni oblastni arhiv v Pragi z državnimi okrajnimi arhivi v Benešovu, Kladnu in Mladi Boleslavi; Državni oblastni arhiv Třebon z državnimi okrajnimi arhivi v Jindřichovem Gradcu, Pelchrimu, Pisku (sedež v Mirovicah)

in Taboru; Državni oblastni arhiv v Plznu z državnim okrajnim arhivom v Rokycanah ter podjetniškima arhivoma Plzensky Prazdroj, d.d., in arhivom podjetja Škoda Plzen; Državni oblastni arhiv v Litomericah z državnim okrajnim arhivom v Češki Lipi; Državni oblastni arhiv v Zamrsku z državnimi okrajnimi arhivi v Hradcu Kralovem, Chrudimu, Rychnovu nad Knežo, Semilyju, Svitavy (sedež v Litomyšlu) in arhivom podjetja Texlen Truntov; Moravski deželni arhiv v Brnu z mestnim arhivom v Brnu, državnimi okrajnimi arhivi v Blanskem, Brno-Venkovu, Jihlavi, Prostějovu, Zlinu in arhivom podjetja Svit d.d., Zlin; Deželni arhiv v Opavi z enotama v Olomoucu in Janovicah, mestnim arhivom v Ostravi, državnimi okrajnimi arhivi v Rýdeck-Místku, Olomoucu, Prerovu, Vsetinu in arhivoma podjetij Železarna Vítkovice, d.d., Ostrava-Vítkovice in Železarna in žičarne, d.d., Bohumin. V navedenih arhivih oziroma njihovih fondih in zbirkah je 579 enot arhivskega gradiva, ki so popisane v Vodniku kot "slovenika", od teh 53 datira v obdobje 1212-1500.

Redakcijo vodnika so opravili: mag. Pavel Rafaj, dr. Miluša Čepelakova v imenu češke, mag. Brane Kozina, Branko Radulović in mag. Vladimir Kološa pa v imenu slovenske strani. Popis "slovenike" so opravili mag. Brane Kozina, Branko Radulović in mag. Vladimir Kološa. Publikacijo je izdal in založil Arhiv Republike Slovenije, javnosti je bila predstavljena 14. 9. 2000 v prostorih Arhiva Republike Slovenije. Na predstavitvi so bili tudi predstavniki Arhivske uprave Češke republike dr. Miluša Čepelakova, mag. Pavel Rafaj in Jiří Procházka.

Popis arhivskega gradiva "slovenika" temelji na opisani arhivski mreži, v okviru posameznih arhivov pa na arhivskih fondih in zbirkah ter arhivskih enotah. Arhivsko enoto zastopa: listina, dopis, pismo, načrt, zemljevid, knjiga oziroma več dopisov, korespondenca, poročila itd., količina gradiva pa je zapisana kot stran, folio, list, kos, knjiga, konvolut, karton, fascikel. Popis gradiva ene arhivske enote vsebuje kratek regest, datum oziroma mejne letnice gradiva, kraj izdaje dokumenta, jezik, v katerem je dokument napisan, podatek o originalu oziroma prepisu, podatek o pečatih, naslov arhivskega fonda ali zbirke in signatura. Iz popisa je razvidno, da glede na provenienco največ arhivskih fondov prihaja od organov deželne in lokalne uprave, glede na količino in pomembnost gradiva pa iz fondov zasebne proveniencie, torej iz družinskih arhivov, zapuščin in uprav veleposestev. Arhivsko gradivo s področja državne uprave na 1. stopnji zastopajo arhivski fondi državnih okrajnih uradov in arhivi mest; upravne organe na 2. stopnji pa fondi nekdanjih dežel: Moravsko namestništvo v Brnu, Moravski gubernij, Policijsko ravnateljstvo v Brnu, Policijsko ravnateljstvo Moravska Ostrava.

Arhivsko gradivo zasebne proveniencie je v Vodniku popisano kot tuji rodbini: Lichtensteini in rodbina Celjskih in Ortenburških, kot rodbina Schwarzenberg, Eggenberg, Buquoy, Lažansky, Stadion, Taruttmanskendorf, Windischgrätz, Lobkovic, Thun-Hohenstein, zapuščina Jana Dukata, rodbina Kinsky, Leslie, Šlik,

Thurn-Taxis, zapuščina Františka Metoda Žampacha, rodbina Ditrichstein, Lamberg, Salm-Reiffenscheidt, zapuščina Františka Zike, zapuščina Františka Snopka, rodbina Klein-Wiesenberg, Žerotinov ter zapuščina Josefa Valeka. V skupino zasebnih arhivov moramo šteti tudi arhivske fonde: Osrednje ravnateljstvo Auerspergovih veleposestev Vlašim, Osrednji upravi Trauttmansdorf in Windischgrätz ter arhivske fonde veleposestev Hostinne, Nachod, Rychnov nad Knežo, Sadova-Libčany, Uprava gradu Kolovrat Rychnov nad Knežo.

Za področje gospodarstva so v Vodniku zajeti arhivi podjetij: Podjetniški arhiv, d.d., Plzensky Prazdroj s fondi Mestna pivovarna Plzen, Prior Plzen in Prva plzenska delniška pivovarna, arhiv podjetja Škoda Plzen; arhivski fondi podjetij: Cosmanos, Deutsch, Jan Hernych in sin iz Usti nad Orlico, Kubinzky, Mautnerjeve tekstilne tovarne, d.d., Praga, Piette Maršov, arhiv podjetja Texten Trutnov z arhivskimi fondi: Bratje Buxbaum Upice, Ignac Etrich k.d. Horní Stare Mesto, J. A. Kluge Horní Stare Mesto, arhiv podjetja Svit, d.d., Zlin z arhivskim fondom Inozemska družba Bata, d.d., Bata Borovo, arhiv podjetja Železarne Vitkovice, d.d., Ostrava-Vitkovice s fondom Vitkoviška rudarska in metalurška podjetja, arhiv podjetja Železarne in žičarne, d.d., Bohumin z arhivskima fondoma Albert Hahn, Cevarna Bohumin in Johann Andsriltscha, Žičarna Kamnenna. Med arhivske fonde s področja gospodarstva je mogoče uvrstiti arhivska fonda Trgovska in obrtna zbornica Praga in Trgovska in obrtna zbornica Olomouc.

Arhivsko gradivo društev predstavljajo arhivski fondi sokolskih organizacij: Telovadno društvo Pisek, Telovadno društvo Sokol Vambrek, Telovadno društvo Sokol Litomyšl, Okrožni odbor Sokola Brno, Prostějovska sokolska župa, Sokol Prostějov; arhivski fond Prostovoljno gasilsko društvo Chrast; študentska društva: Zveza visokošolcev Brno, Stojanovo literarno društvo bogoslovcev Olomouc; kulturo pa v Vodniku predstavlja filharmonično društvo "Smetana" iz Piska. O delu študentskih društev in o češkoslovaški-jugoslovanski ligi je gradivo popisano v arhivskem fondu Policijsko ravnateljstvo Brno.

Šolstvo je zastopano v arhivskih fondih: Srednja lesna šola Pisek, Kuharska strokovna šola za ženske v Rokycanah in Univerza Olomouc.

Dokumenti za cerkveno zgodovino so zbrani v arhivskih fondih: Apostolat svetega Cirila in Metoda, Nadškofija Olomouc, Cerkevni dokumenti Olomouc, zapuščina Františka Snopka, v arhivskem fondu Nemški viteški red - Urad velikega mojstva Opava, nekaj dokumentov pa je tudi v družinskem arhivu Lambergov.

Med zbirkami je najpomembnejša zbirka *Historica Třebon*, ki obsega enote od 24 do 42 za obdobje 1438-1537. Zbirka vsebuje dokumente o grofu Ulriku Celjskem in o bojih proti Turkom. Poleg te zbirke prinaša Vodnik še zbirki fotografij ter zbirko zemljevidov in načrtov.

Najobsežnejše in najpomembnejše je arhivsko gradivo zasebnih provenienc, v katerih se hranijo podatki

o pomembnih dogajanjih na Slovenskem. Izpričujejo dogajanja v fevdalnih razmerah na Slovenskem od 13. stoletja dalje. Listine se nanašajo na delovanje samostanov: Jurklošter, ženski samostan v Marenbergu (danes Radlje ob Dravi), nemški viteški red v Veliki Nedelji, dokumentirajo podeljevanje fevdov, delovanje zemljiških gospodstev in plemstva na Slovenskem pa tudi povezavo med češkim in slovenskim plemstvom. O teh zvezah pričajo dokumenti plemiških družin: družina Lamberg za posestva na Kranjskem, družina Eggenberg za posestva na Notranjskem in v Gradiški, družina Auersperg za posest na Kočevskem, Dolenjskem, družini Ditrichstein in Leslie za posestva na Ptujskem, družine Schwarzenberg, Trauttmansdorf in Windischgrätz za posestva na Štajerskem, družina Salm-Reiffenscheidt za posestva krške škofije na Koroškem.

O političnih dogajanjih na Slovenskem je največ dokumentov v fondih Policijskega ravnateljstva Brno in Moravskega namestništva v Brnu, nekaj pa tudi v arhivskih fondih okrajnih uradov, o političnih dogajanjih od 16. do 19. stoletja pa v arhivskih fondih plemiških družin Lamberg, Eggenberg; člani teh družin so bili deželni glavarji na Kranjskem in so imeli pomemben vpliv na tedanja zgodovinska dogajanja; člana družine Thun-Hohenstein, Lev in František, pa sta imela visoke položaje v avstrijskih vladah v 19. stoletju. Med pomembnejšimi političnimi dogodki, o katerih so dokumenti v Vodniku, je treba omeniti razpravo o stranki prava (1871-1873), o zahtevah po uporabi slovenskega jezika (1898), o pritožbi goriških predstavnikov zaradi prepovedi uporabe slovenskih zastav (1898-1899), o zasedanju istrskega deželnega zbora v Poreču (1899), o shodu slovanskih novinarjev v Ljubljani (1902), o intepelaciji in odmevih na interpelacijo dr. Antona Korošca na zasedanju državnega zbora na Dunaju 22. 11. 1918, o ustanovitvi Češkoslovaško-jugoslovanske lige in njeni dejavnosti na Češkem med obema vojnoma, o sokolskem zletu v Ljubljani (1922), o prirejanju spominskih svečanosti v spomin na bazoviške žrtve na Češkem (1930), o nadziranju tujcev, delovanju krošnjarjev s Kočevske v obmejnih krajih na Češkem ter o nadziranju komunistične propagande na Češkem (1937-1938).

Arhivsko gradivo čeških gospodarskih podjetij in arhivsko gradivo trgovskih zbornic prinaša podatke o gospodarskih zvezah med Češko in Slovenijo med obema svetovnima vojnoma. Popis gradiva v Vodniku sicer ne prikaže intenzivnosti povezav slovenskih podjetij s češkimi, še posebej ne na področju tekstilne industrije na Slovenskem.

Vodnik po arhivskem gradivu o Sloveniji v oblastnih, okrajnih in podjetniških arhivih Češke republike je pomemben dosežek delavcev Arhiva Republike Slovenije pri sistematičnem evidentiranju arhivskega gradiva o Sloveniji in Slovencih v tujih arhivih. Raziskovalcem zgodovine Slovencev bo Vodnik dragocen pripomoček pri zbiranju potrebnih dokumentov v čeških arhivih.

Peter Ribnikar